

Helena Merriman

A díjnyertes BBC 4
podcast alkotója

BBC
RADIO 4

Alagút 29

Mont Blanc
válogatás

Bár megmenekült a világ egyik legszigorúbb kommunista rezsimjéből, mégis úgy döntött, hogy egy alagúton át visszatér.

1962 nyarán Joachim Rudolph egy korábbi sikeres szökés után már nyugatnémet egyetemistaként látott neki, hogy alagutat ásson a berlini fal alatt. A túloldalon, Kelet-Berlinben férfiak, nők és gyerekek tucatjai várták, akik hajlandók voltak az életüket is kockára tenni a menekülésért.

Az Alagút 29 ennek az elképesztő hidegháborús szökésnek az igaz története, a szerzője pedig a brit közszolgálati rádió sikeres podcastjának díjnyertes alkotója. Miután személyesen beszélt a túlélőkkel, és beleásta magát a Stasi-aktákba, Helena Merriman bravúrosan mutatja be ezt a minden képzeletet felülmúló történetet a leleményes egyetemista alagútépítőkről, a bűbájos vörös hajú futárlányról, a művelet sikerét veszélyeztető Stasi-besúgóról és a szerelemről, amely a meglepő befejezést szolgáltatta. A bátor akció egyben a tévés újságírást is forradalmasította, mivel egy dokumentumfilm alapjaként szolgált, amelynek célja egy berlini szökés valós idejű megörökítése volt.

Az Alagút 29 végső soron egy sikertörténet krónikája: bátor férfiak és nők az életüket is feláldozták azért, hogy visszaszerezzék a szabadságukat, a világ pedig szorít nekik, hogy diadalmaskodjanak.

Helena Merriman

többszörösen díjazott műsorvezető és újságíró. Szinte a világ minden táján dolgozott tudósítóként, Líbiában a frontvonalban harcoló ellenállókat mutatta be, Kairóból az egyiptomi felkelésről tudósított, Sierra Leonében az illegális halászatnak járt utána. Amellett, hogy podcastsorozatot készített és könyvet írt az Alagút 29 történetéből, ő a BBC The Inquiry című díjnyertes aktuálpolitikai podcastjának első műsorvezetője is. Jelenleg Londonban él a férjével és két gyermekükkel.

Tudjon meg többet a könyvről:

www.helenamerriman.com

www.facebook.com/MontBlancValogatás

www.facebook.com/DreamValogatás

„Ez a könyv lenyűgöző beszámoló egy elnyomó rendszerből való vakmerő szökésről, egyszersmind színes leírás a berlini fal korszakának kezdetéről és a városban zajló események nemzetközi hatásairól. Merriman ügyesen adagolja a feszültséget, és egy tényekre alapozott, regényszerűen megírt krónikát kínál. Szórakoztató és valóságos hidegháborús thriller egy »a falak fala« alatti menekülésről.”

Kirkus Reviews

„Ügyesen szövi a szálakat a szerző, megfelelő mennyiségű háttér-információt kínálva ahhoz, hogy megmagyarázza a szereplők cselekedeteit, anélkül, hogy elvonná a figyelmet a kalandokról... Remekül megírt könyve méltó módon emlékezik meg a szereplők rendkívüli bátorságáról.”

The Economist

„Az olvasó elkezd törődni ezeknek az embereknek a sorsával, átérzi munkájuk sürgető mivoltát, és kétségbeesetten figyel annak a rendszernek a kegyetlenségét, amely épp annyira őrült, mint amilyen hatékony volt. Merriman három különálló, mégis szorosan összefüggő történet-szálat sző egybe: az első néhány rendkívül bátor fiatalember egyedülálló, föld alatti építkezése; a második a mindenütt jelen lévő rendőrállam fojtogató hatása az egész társadalomra; a harmadik pedig a maga nemében úttörő és többszörösen díjazott NBC-dokumentumfilm, amely 1962 decemberében került képernyőre a televíziózás történetének egyik első reality műsoraként.”

The Washington Post

„Az abszolút lebilincselő, regényszerűen megírt, hátborzongató Alagút 29 egy lenyűgöző bemutatása annak, hogy mi történhet, ha az embereket megfosztják a szabadságuktól.”

New York Journal of Books

Helena Merriman

Alagút 29

— részlet —

1.

A part

1961. augusztus 12. – Kelet-Németország, Rügen-sziget

JOACHIM VISSZAHÚZZA A LÁBÁT a vízből. A tenger hideg, még augusztusban is. Lubickoló barátai hiába hívogatják, hogy csatlakozzon hozzájuk, tudják róla, hogy nem fog, mert ki nem állhatja a hideg vizet.

Felidézi magában a tegnapi estét. Olcsó sör, izzadás, szorosán egymáshoz tapadó testek, a sarokban simogatások és csókolózások. Huszonkét éves, és még soha nem volt ilyen nyaraláson, és nem akarja, hogy véget érjen. A mögötte húzódó mészkőszirteket világoszöld erdő takarja, a feje fölött rétisas köröz, a tenger vize pedig olyan tiszta, hogy még a fickándozó kishalakat is látni.

Még egy hetük van hátra, aztán vissza kell utazniuk Kelet-Berlinbe. Innen háromszáz kilométerre délre egy egészen más világ vár rájuk. Szürke, feszült. Az utóbbi hónapokban egyre inkább. Mindannyiuknak feltűnt, hogy több határőr van az utcákon, és egyre többen próbáltak meg átszökni Nyugat-Berlinbe, mintha csak tudnának valamit. Vihar előtti csönd ülte meg a várost.

Aztán Joachim felnéz, és látja, hogy legjobb barátja, Manfred elindul kifelé a vízből. Hatéves koruk óta ismerik egymást, együtt szívták el az első cigarettájukat, együtt

terveltek ki mindenféle iskolai tréfát. Amíg Manfred állandóan bajba került, Joachim azon diákok közé tartozott, akiket sohasem büntettek meg, akik mindig tudták, mindig mehetnek el. Ő sohasem lépte át a határokat.

Aznap este Joachim és Manfred farmert és tiszta trikót vesz, megfésüli a haját, majd a homokos parton elindul a sörsátor irányába. Egy újabb éjjel vár rájuk ebben a tengerparti paradicsomban, Kelet-Németország határvidékén. Két huszonkét éves fiú, aki élvezi a hosszú, gondtalan nyarat, és nem siet sehová.

Egyikőjük sincsen tisztában azzal, hogy éppen ott vannak, ahol a kormány szeretné, hogy a hozzájuk hasonló fiatal emberek legyenek: az olyanok, akik csak bajt okoznának, ha tudnák, hogy mi készül. Eközben ugyanis több tucat harckocsi közeledik Kelet-Berlin felé, és több tízezer, kalasnyikov gépkarabéllyal és páncéltörő rakétával felszerelt katona tölt meg csapatszállító teherautókat. Bármelyik percben megkaphatják a parancsot, és akkor működésbe lép a gépezet.

Másnap reggel Joachim a bekapcsolt hangszóró recsegésére ébred. Miután hallja, hogy egymás után nyílnak a sátrak cipzárjai, ő is kimászik, és odavonszolja magát a hangszóróhoz, amelyből immár harsogó katonazene szól. A muzikának egy férfi szaggatott hangja vet véget: „*Das Ministerium des Innern der Deutschen Demokratischen Republik veröffentlicht folgende Bekanntmachung...*”

Joachim rögtön tudja, hogy csak egy kormányzati közleménnyel van dolguk, és unottan elfordul. De aztán megváltozik a hang, sürgetőbbé válik: „Wollankstraße, Bornholmer Straße, Brunnenstraße, Chausseestraße...” A hang berlini utcák nevét sorolja fel, olyan utcákét, amelyeket Joachim gyerekkora óta ismer. Erre már a fiú is felkapja a fejét. Eleinte nem érti, hogy a férfi miért beszél

ezekről az utcáról, de aztán hallja, ahogy bejelenti: „A Kelet- és Nyugat-Berlin közötti határ ezennel le van zárva.”

Joachim egyszeriben ideges lesz, de aztán nyugalmat erőltet magára, és megpróbálja kitalálni, hogy mi történhetett. Ha valóban lezárták a Kelet- és Nyugat-Berlin közötti határt, akkor ez azt jelentené, hogy kettéosztották a várost. Mégis hogyan lehet egy éjszaka alatt kettéosztani egy nagyvárost? Ez egyet jelentene azzal, hogy mindent – villamos- és vasútvonalakat, villamosenergia- és csatornahálózatot – ketté kell vágni, de ennek gondolata olyannyira nevetséges, hogy a barátaival csak legyintenek a bejelentésre, és inkább lemennek a tengerpartra.

Másnap reggel nyugtalanító pletykák terjednek a kempingben szögesdrót kerítésről, utcán masírozó katonákról, harckocsikról, gépkarabélyokról. Joachim hirtelen úgy érzi, hogy túlságosan messze van az otthonától, pedig, akár egy viharvadász, szeretne az események középpontjában lenni. Ezért aztán reggeli után bepakolnak az öreg Citroënbe, és egyhuzamban visszavezetnek Kelet-Berlinbe. Már esteledik, mikor megérkeznek.

Az utcákon autózva rossz érzésük támad. Nagy a csend a városban, túlságosan is nagy. Alig van valaki az utakon, feltűnően kevés gépkocsival találkozhatnak. Végül, miután végiggurultak a hársfákkal és egyhangú betonépületekkel szegélyezett utakon, megérkeznek a Bernauer Straßéra, a közel két kilométer hosszú, határvonalként is szolgáló utcára. Joachim és a barátai kiszállnak az öreg Citroënből, és odasétálnak ahhoz a táblához, amely mellett már több százszor elhaladtak, amikor csak átlépték a Kelet- és Nyugat-Berlin közötti határt:

**MOST ELHAGYJA BERLIN
DEMOKRATIKUS SZEKTORÁT!**

Mindig is megmosolyogtatónak találták a „demokratikus” jelzőt. „Kelet-Berlin minden, csak nem demokratikus”, mondogatta Joachim. Általában egy-két rendőr álldogált ennél a táblánál, de most, az egyetlen utcalámpa ragyogó fényében Joachim egy csoport zöld egyenruhát és acélszakot viselő férfira lesz figyelmes. Nem az egyenruhájuk rémíti meg őt, hanem a mellkasuk előtt tartott gépkarabélyok. Joachim alig kap levegőt, amikor egyikőjük megfordul, és odalép hozzájuk.

– Mit kerestek itt? Menjetek innen! Ha nem... – Ahelyett, hogy befejezné a mondatot, tesz egy fenyegető mozdulatot a fegyverével.

Miközben Joachim sarkon fordul, hogy sietve távozzon, észreveszi a lámpafényben megcsillanó szögesdrót kerítést. Fogalma sincs, hogy mi történt itt, hogy ezek a katonák mit őriznek, de abban valamiért biztos, hogy egy éjszaka alatt minden megváltozott.

2.

Az első menekülés

1945. február – Kelet-Németország

Joachim egy nap arra ébred, hogy az anyja, egyik karjában az egyéves hűgával, fényképeket, ékszereket és ruhákat pakol egy bőröndbe. Eközben az apja a földszinten kirámolja a konyhaszekrényt, gyümölcsöket és konzerveket halmoz táskákba, lehúzza a matracokat az ágyakról, és kiviszi őket, ahol aztán lassan mindent betakar a hó.

A kisfiú el sem tudja képzelni, hogy miért kell elmenniük. Csak annyit sejt, hogy valami baj van, de arra nincs idő, hogy kérdezzen. A szülei mindent felpakolnak a szekérre, az elé befogott lovak fehér felhőként fújják ki a levegőt. Joachim felmászik a nagymama, a hűga és az anyja mellé, majd magára húzza a gyapjútakarót. Végül az apja elfoglalja a hajtóülést, és ügetésre noszogatja a lovakat.

Joachim hallgatja a kerekcsikorgását, és szótlánul figyel, ahogy a hó beszitálja a fákat, és fehérre festi a lovakat. Egyre távolabb kerülnek a tanyájuktól, és fogalma sincs, hogy viszontlátja-e még az otthonukat, hogy valaha körbemennek-e majd az apjával reggelente, hogy ellenőrizzék a teheneket, a lovakat, a disznókat és a libákat, miközben ő a rövidke lábával megpróbál lépést tartani. Gyakran megálltak a kavicsos út végén, túl a gyümölcsfákon, ahol a ta-

nya átadta magát az erdőnek, hogy megcsodálják a bőgő szarvasbikákat, a hajnali fényben megcsillanó rozsdavörös szőrüket. Nem érti, hogy miért kell ezt az egészet maguk mögött hagyni.

Az apja azt nem mondhatja el neki – mert hát hogyan is mondaná el egy hatévesnek –, hogy a Vörös Hadsereg elől menekülnek. Tegnap este bemondták a rádióban, hogy kelet felől közelednek a szovjet katonák. Megerősszakolják a lányokat, asszonyokat, és felgyűjtják a tanyákat. Az apja még azelőtt Berlinbe akar érni a családdal, hogy a szovjetek megtalálnák őket.

Az apja azonban nem tudja, hogy a szovjetek már közel járnak. A Vörös Hadsereg első csapatai, a több száz kilométer széles hadoszlop élén, alig egy napra lovaglásra vonulnak mögöttük. Felfoghatatlanul sokan vannak, összesen hatmillióan, lábuk alatt csak úgy remeg a föld, mint amikor megindul egy lavina. Bórsisakos katonák irtatlan T-34-es harckocsikat irányítanak, amelyek szétlapítják a havat, parancsnokok Chevrolet tehergépkocsikat vezetnek, amelyek aknavetőket húznak maguk után, lovas katonák hosszú szőrű lovakat ülnek meg, mögöttük pedig a kényszermunka-táborokból szabadult egymillió bűnöző menetel, akiket a hangszórókból áradó szovjet háborús zene tüzel.

És gyorsan közelednek.

A szovjeteknek nagy gyakorlatuk van a téli hadviselésben, így az időjárás, az átlagosan mínusz húsz fokos hideg, nekik kedvez. Miközben a német katonák lábujjai a vékony zoknikban egymás után fagynak el, a szovjetek tudják, hogy a vászonbandázs megvéd a hidegtől. Az utászok éjszaka megtisztítják az aknamezőket, a harckocsik pedig nappal átrobognak a hótorlásokon. Ezek a tankok olyan hatalmasok, hogy amikor eléjük kerül egy szekéren menekülő család, acél lánctalpaikkal könnyedén eltiporják őket.

A második világháború utolsó hónapjaiban járunk, és a szovjetek vezetője, Joszif Sztálin azzal küldte előre a katonáit, hogy foglalják el, ami immár az övé. Néhány héttel korábban ugyanis, 1945. február 4-én, a jaltai part egyik palotájában Sztálin megbeszélést tartott a brit miniszterelnökkel, Winston Churchill-lel, és az Egyesült Államok elnökével, Franklin D. Roosevelttel Németország sorsáról. Noha az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és a Szovjetunió évekig szövetségesek voltak, vállvetve harcoltak Németország ellen, a győzelem küszöbén már keselyűkként marakodtak a koncon. Végül hosszú, pezsgővel és kaviárral kísért tárgyalások után megállapodtak Németország felosztásáról. Szovjetunió kapta az ország keleti felét, míg a britek, az amerikaiak és a franciák a nyugatit. A szovjet megszállási övezetben elhelyezkedő Berlint a nagyhatalmak szintén felosztották egymás között.

Sztálin azonban gátlástalan. Azt akarja, hogy a katonái a britek és az amerikaiak előtt érjenek Berlinbe, hogy teljesen kifoszthassák azt. A pénzre, a gyárakban maradt gépekre, valamint az uránra fáj a foga, hogy megépíthessék az első szovjet atombombát.

A féktelenségét azonban a büszkeségén esett csorba is szítja. Sztálin még mindig nem tért napirendre afölött, hogy 1941-ben a németek lerohanták az országát, és kegyetlenül végeztek több mint húszmillió honfitársával. A német katonák, követve vezérük, Adolf Hitler parancsát, miszerint „zárják be a szívüket az irgalom előtt, és cselekedjenek kíméletlenül”, felgyújtották a szovjetek házait, legyilkolták az anyákat és gyerekeket, a túlélőket pedig munkatáborokba hurcolták, ahol a nagy részük éhen halt. Most eljött a visszavágás ideje. Sztálin katonái bosszúszomjasan robognak végig Kelet-Németországon. A lesóványodott szovjet katonák, akik túléltek a német megszállást, vagy évekig olyan brutális parancsnokok alatt szolgáltak, akik

feláldozhatónak tartották őket, most kíméletlenül feldúlják a falvakat és a tanyaházakat, harckocsikba pakolják az ékszereket, a porcelánt, lemészárolják a háziállatokat, megerőszakolják és megcsonkítják a lányokat, asszonyokat, és mindent felégetnek maguk mögött.

Joachim apja kitartóan hajtja tovább a lovakat befagyott tavak és kopár fák mellett, pedig a patkók meg-megcsúsznak a jégen. Hiába vannak már egy napja úton, a férfi tudja, hogy nem állhatnak meg. És nemcsak a katonák, hanem a folyó miatt sem. Az Odera miatt. Egynapi járásra van attól, ahol épp tartanak, és ahhoz, hogy eljussanak Berlinbe, át kell kelniük rajta. A dermesztő hideg ellenére már közeledik az olvadás, és ha nem érnek időben a folyóhoz, a jég be fog szakadni a szekerek alatt.

Csakhogy a folyóhoz közeledve lassítaniuk kell az úton, mivel hozzájuk hasonló milliók menekülnek a szovjetek elől. Ökör húzta szekereken terhes asszonyok utaznak matracokon, túlterhelt kocsikon gyerekek javítanak eltört tengelyeket, anyák viszik kézben gyermeküket, hátrahagyva a babakocsikat. És vannak olyanok is, akik már nem érik el a céljukat: jéggé fagyott testüket hólepel takarja.

Férfiakkal alig találkozni, mivel a többségüket, kétségbeesett próbálkozásként, hogy megmentse az országot, besorozták a német hadseregbe. Ennek ellenére az utakon még látni szakaszokat, amelyeket azért küldtek ide, hogy megnehezítsék a Berlin felé vonuló szovjetek dolgát. Joachim apja megkönnyebbül, mikor észreveszi a katonákat. Máris nagyobb biztonságban érzi magát, pedig a többségük ránézésre tizenéves, szinte ki sem látnak az ormótlan acélsisakok alól.

Alkonyodik, mikor a szekér hátuljában bóbiskoló Joachim halk zúgásra ébred. Abban a pillanatban, hogy rájön, egy motor hangját hallja, repülőgép hasít keresztül az égen, és lövések ütemes ropogása hallatszik. Az újabb

hang már közelebből harsan: a nagymama kiabálása az, aki a lábát szorítva vonaglik a fájdalomtól.

A szekér megáll.

A német katonák már minden irányba tüzelnek. Joachim egész testében remeg, és miután a lövöldözés miatti füstben nem lát semmit, behúzódik a takaró alá. Végül abbamarad a fegyverropogás, és ahogy eloszlik a füst, Joachim kikandikál. A hóban több tucat zöld kupacot lát. A német katonák mozdulatlanul hevernek, körülöttük pirosra van festve a hó.

Akkor bukkannak fel a szovjetek.

Egy csapat körbeveszi a szekeret, és Joachimot a családjával együtt egy elhagyatott házba parancsolják. Odabent az apját bezárják egy szekrénybe, hogy ne legyen útban, majd miután magukba döntik a vodkaadagjukat, olyasmiket csinálnak, amikről Joachim később sem tud beszélni.

Alkonyodik, mikor a katonák egymás után kidőlnek. Joachim előmerészkedik a sarokból, ahol addig meghúzta magát, és odamegy a szekrényhez, amelyben az apja kúporog tehetetlenül. Befészkeli magát az apja ölébe, aztán mindketten elalszanak.

Másnap reggel Joachim arra mászik elő a szekrényből, hogy a szovjetek pakolnak. Egy pillanatra megkönnyebbül, hogy mindannyian túléltek, ami történt, de aztán rettegve figyel, ahogy a katonák kirángatják az apját a házból, és addig menetelnek vele a hóval borított úton, amíg el nem nyeli őket a fehérség.

Nincsenek búcsúzkodások. Nincsenek utolsó szavak.

Joachim az anyja, a húga és a nagymama társaságában szótlánul ül a házban, odakint süvít a szél és kavargó a hó. Mindannyian elmerülnek a saját gyászukban. Csakhogy most nincs idő sírni: még azelőtt el kell hagyniuk a házat, hogy újabb szovjet katonák találhassanak rájuk, és megismét-

lődni, ami tegnap történt. Az anyja tudja, hogy négyesben nem jutnak el Berlinbe. Haza kell vinnie őket, vissza a tanyára.

Joachim a szekeret kereső anyja után szalad, mivel a szovjetek a lovakkal együtt elvitték az övékét, és a nagyanya, miután lőszert fűródott a lábába, nem tud járni. Kilóméterekkel távolabb megérkeznek egy elhagyatott faluba, ahol észrevesznek egy kicsi, de sértetlen kordét. Egyesült erővel visszahúzzák a házhoz, majd beültetik a fiú nagyanyját és a hűgát. Aztán az anyja megemeli a kocsi elejét, Joachim pedig hátulról tolja, és nekivágnak a hazafelé tartó gyalogútnak.

A jeges utakon vánszorogva Joachim ráébred, hogy hiába vékony a karja és a lába, kivételes erő lakozik benne. Egyszer sem panaszkodik a csontig hatoló hideg vagy a hátát kínzó fájdalom miatt, kitartóan tolja a kordét órákon keresztül a hóban. Hatévesen ahhoz még túl fiatal, hogy bármit is értsen háborúról, katonákról vagy határokról, ahhoz viszont már elég öreg, hogy tudja, valószínűleg soha nem fogja viszontlátni az apját.

3.

Hosszú menetelés

JOACHIM ANYJA TÁLAKBA szedi a pörköltet, és odaviszi az asztalhoz. Ahhoz az asztalhoz, amelynél most szovjet katonatisztek ülnek, akik a házban laknak. Az ő házukban. Joachim anyja cselédként dolgozik nekik, a gyerekek az emeleti szobákba lettek száműzve.

Miután két napon keresztül gyalogoltak a hóban, az éjszaka közepén arra érkeztek haza, hogy a falujukat megszállták a szovjetek. Mint kiderült, nem bánik mindegyikük erőszakosan a nőekkel. A házukban lakó tiszték például udvariasan viselkednek. Joachim minden nap abban bízik, hogy az apja is hazatér egyszer, de soha nem érkezik meg.

Eközben a szovjet katonák rendületlenül vonulnak Berlin felé. Feldőlják az útjukba kerülő falvakat, és mielőtt megolvadna a jég, sítalpakon átvontatják a nehézfegyverzetet a folyókon.

Két hónappal később, 1945 áprilisának végén a Vörös Hadsereg repülőgépekkel, harckocsikkal, tábori ágyúkkal, aknavetőkkel és lángszórókkal megtámogatott kétmillió katonája gyülekezik Berlin határában. A következő két hétben a szovjetek egy háborúra elég tüzérségi gránátot lőnek ki a városra. A tűz végigfut az utcákon, nem kímélve az épületeket, az óvóhelyekre behúzódó embereket, de az állatkert lakóit sem. Ami csak el tud égni, elég. A lángok

még az eget is vörösre festik, miközben a szovjet katonák házról házra, utcáról utcára küzdenek a városért.

Berlint a német hadsereg megmaradt alakulatai biztosítják, köztük frissen besorozott asszonyok, szalmával kitömött csizmát viselő idős férfiak és édeséggel bátorított, buggyos egyenruhában rettegő iskolás fiúk. A jobban felszerelt Gestapo tagjai az idejük nagy részében katonaszökevényeket akasztanak, egyúttal a saját menekülésüket készítik elő. A város lényegében védtelen maradt.

Az asszonyok karmazsinvörös ajakrúzzsal fehér lepedőkre festettek keresztet, abban bízva, hogy a szovjetek tiszteletben tartják majd a Vöröskereszt nemzetközi jelképét, és megkímélik őket, de ehelyett a katonák vadásztak rájuk. A város bevételekor elhurcolták a nőket is, és közülük több mint százezret megerőszakoltak – nagymamákat, anyákat, gyerekeket. A szerencsésebbeket csak egyszer vagy kétszer, másokat többször, csoportosan, rettenetesen megcsonkítva őket. Több ezer nő lett öngyilkos – vagy attól való félelmében, hogy megerőszakolják, vagy szégyenében a történetek miatt. (A csoportos nemi erőszakok tényét a mai napig sokan vitatják Oroszországban, még háborús veteránok is.)

1945. május 2-án a Vörös Hadsereg beveszi Berlint, a katonák pedig kitűzik a sarló-kalapácsos zászlót a parlament épületére, a Reichstagra, hogy jó magasan lobogjon. Alattuk tovább égnek az elhagyatott gépek üzemanyagától táplált tüzek, a felsebzett épületek eltorzult fém vázszerkezetei szanaszét hevernek, a levegőt klór, lőpor és rothadó hullák orrfacsaró bűze tölti meg. A város jelentős része elpusztult, hetven millió köbméter törmelék temette maga alá, az utcákon sár, vér, szennyvíz és az állatkertből megszökött krokodilok. És ott vannak a holttestek is: a romok alatt heverő holttestek, amelyekhez soha nem társítottak nevet, az alkoholmámoros orgiák után öngyilkosságot el-

követett náci pártelit holtteste, a menekülés közben csatornába fulladt gyerekek holtteste és Adolf Hitler szovjet katonák által megtalált, szénné égett holtteste, a koponyán egyetlen lőtt sebbel.

Annak ellenére, hogy a városért folytatott harcok során megöltek százezer embert, maradtak még túlélők. Miközben a májusi napsütésben virágba borulnak a tölgyszőlő- és juharfák, ezek az élőholtak a szakadt ruhájukban, élelem után kutatva, naphosszat az utcákat róják. Egy olyan városban próbálnak meg túlélni, ahol nincsen kórház, tömegközlekedés, üzemanyag vagy ivóvíz.

Joachim és a családja mégis Berlin felé gyalogol, miután elűzték őket a tanyájukról. Ez alkalommal nem a hideggel, hanem a hősséggel kell megküzdeniük. A nyár évek óta nem volt ilyen meleg, így a napokat a víz keresése teszi ki. Gyakorlott szemmel veszik észre a tanyákat, ahol bádög-vödörökbe vizet gyűjtenek a kerti csapokból és tejet fejnek a magukra hagyott tehenekből. A gyümölcsfákról szilvát és almát szednek, a konyhaszekrényekben sajt és konzerv után kutatnak. Lebombázott falvakon és szellemvárosokon haladnak keresztül, az utakat a szovjet katyuskák által kilőtt rakéták égésnyomai csúfítják. A föld mindenütt száraz és repedezett – holdbéli táj kráterekkel.

Közöttük járnak a háború emberi roncsai, a megcsontított katonák, a kábult parancsnokok, a nácik, a kommunisták, a háborús bűnösök. És ott vannak a hozzájuk hasonló menekültek is – a sérült gyereket hordágyon szállító apák, a csecsemőjüket csirkékkel és pelenkának használt újságpapírral kibélelt babakocsiban toló anyák. Joachim lesüti a szemét, hogy ne lássa őket, se az árokban heverő felpuffadt, üres tekintetű holttesteket. Mert ha az ember egyszer rájuk néz, az örökre beleég a retinájába.

Olyan hosszú ideig gyalognak, hogy Joachim bőrére rászárad a sár, és már nem faggatja az anyját, hogy mikor

érnek Berlinbe. Éjszakánként ott húzzák meg magukat, ahol tudják: fenyvesekben, árkokban, vagy éppen pajtákban, ahol szalmát terítenek maguk köré. Az idegen tanyák mindig a saját otthonukra emlékeztetik a fiút. Ilyenkor eszébe jut a konyhai rádió, amelyben jobbra unalmas beszédekot közvetítettek, de amikor katonadalokat játszottak, mindig feltekerte a hangerőt, és táncolni kezdett. Miközben lábával a ritmust verte, és kitolta a csípőjét, az anyja hangosan nevetett. Vagy eszébe jut a nap, amikor meghozták az új, mechanikus cséplőgépet. Megbabonázva bámulta, amikor működésbe lépett a motor, zakatolt a hajtósíj, zúgtak a hengerek, és a cséplelt kukorica átszítált a rostélyokon. Végül az emlékekkel együtt az álom is megérkezik, hogy aztán hajnalban ismét útra keljenek.

Egy ragyogó, őszi napon érkeznek meg Berlinbe, novemberben, öt hónappal azután, hogy eljöttek a tanyájukról. Joachim még sohasem látott ehhez hasonlót. A romok nem lepték meg, de a semmiből csikorogva előbukkanó villamosokra és a reflektorfényükkel az utcákat elárasztó gépkocsikra nem volt felkészülve. Mivel már üzemel a helyi érdekű vasút, az S-Bahn, felszállnak egy szerelvényre, és elmennek vele a Greifswalder Straßéra, a város északi részébe, ahol az egyik rokonuk talált kiadó szállást. Az eredetileg háromszobás lakás valójában csak kétszobás, mivel a nappali ablakát kitépte egy bomba. Ez azonban egyikőjüket sem érdekli. Miután hónapokon keresztül pajtákban és árkokban aludtak, és sohasem érezték magukat biztonságban, végre saját otthonra találtak.

4.

Az arculatváltás

1945. november

JOACHIM VACOGVA ÁLL a szoba közepén. Kinyújtott karal, türelmesen várakozik, miközben egy fehér köpenyes férfi a rá irányított nagy, fából készült fecskendőből fehér port fúj rá, „hogymegszabaduljunk a tetvektől”, magyarázza.

Elkezdődött hát a berlini életük. Tél van, a lakásuk a lebombázott ablak miatt egy jégverem, és nincs mit enniük. Joachim anyja minden nap nyakába veszi a várost, hogy élelmet és bármiféle tüzelőt találjon. Benéz azokba az üzletekbe, ahová a szovjet katonák járnak, cigarettát (a háború utáni Berlin fizetőeszközét) koldul tőlük, amit aztán elcserél kenyérre. Máskor elmegy takarítani, vagy a közeli tehenészetbe, ahonnan a pénzen kívül friss tej hoz. Néha elviszi Joachimot és a fiú húgát, Sigridet, a város szélén lévő erdőbe. A fák – tölgyek, örökzöldek, juharok, szilfák, gesztenyék – kopárok, a többségüket kivágták tüzelőnek. Ők azonban nem tűzifáért vannak ott, hanem a gombák ismerős barna és fehér köpenyét keresik. Még nem felejtették el, amit otthon, a tanyán megtanultak, hogy melyek az ehetőek. A nagylelkű szomszédok is meglepik őket néhanapján, például újságpapírba csoma-

golt heringfejekkel, amelyekből Joachim anyja hallevest főz. Joachimot a rosszullet kerülgeti, amikor megpillantja a felszínen úszkáló, csillogó fekete szemeket.

Amíg az anyja dolgozik, addig Joachimnak otthon kellene maradnia a nagyanyjával, de ő inkább felfedezi azt a kalandokkal teli játszóteret, amelyet a háború utáni Berlin nyújt számára. Bandába verődve, ki-be jár a lebombázott épületekben, elszenesedett gerendákon és vastraverzekben mászik át, bújócskázik a *trümmerfrauen*, a „romok asszonyainak” ütemes kopogására, akik kis kalapáccsal kiütik a téglákat a falakból, így takarítva el a törmeléket, hogy aztán vödörökbe gyűjtve azt, krumplira cseréljék. Néha beomlik alatta a padló, és ahogy földet ér, kibicsaklik a bokája, ő mégis nevetve folytatja a játékot. És ott vannak az értékes trófeák, az általuk csak „kapszlinak” és „patronnak” hívott háborús gránátok gyűjtőszerkezetei. Miután finom mozdulatokkal kiszedik őket, a villamosínekre helyezik, majd visongva ugrálnak, amikor felrobannak a kerekek alatt. Aztán, jóval naplemente után, Joachim hamutól piszkosan, éhesen, boldogan és kimerülve hazaérkezik.

Körülöttük Berlin folyamatosan változik. Eleinte senkinek nem tűnnek fel ezek a változások. Az S-Bahn állomásai fölötti órák például a moszkvai időt mutatják. Aztán megjelennek a cirill betűs utcatáblák, elkezdenek szovjet újságokat árulni, a plakátok pedig szovjet színdarabokat és Moszkvából érkező zenészek koncertjeit hirdetik. A szovjetek új várossá alakítják át Berlint, a *saját* városukká, Sztálin háború utáni új birodalmának részévé, amely Moszkvától Bulgárián, Románián, Magyarországon és Lengyelországon keresztül egészen Nyugat-Európáig nyúlik. A második világháborúban húszmillió szovjetet öltek meg, így Sztálin semmiképpen sem akarja, hogy még egyszer lerohanják őket. A Nyugat és Moszkva közötti hatalmas

terület védelmi övezetként szolgál, amely mögött Sztálin biztonságban érzi magát.

Habár a szovjet vezető ígéretet tett arra, hogy osztozik Berlingen a britekkel, a franciákkal és az amerikaiakkal, mivel ők nem képviseltetik magukat ebben a szektorban, a szovjet katonák azt csinálnak, amit akarnak: készpénzt és aranyat lopnak a helyi bankokból, festményeket tépnek le múzeumok faláról, milliószámra visznek el könyveket a városi könyvtárakból, és a zsákmányt repülővel Moszkvába szállítják. Uránt is lopnak a laboratóriumokból az első szovjet atombombához, a gyárakat pedig szétszedik, az értékes fémeket és gépeket vonattal Moszkvába szállítják. Az utolsó szerelvény távozásával magát a vasúti sínt is felszedik, és elhordják.

Sztálin végül a politika eszközához nyúl. Van ugyanis egy fontos különbség Németország és az új birodalom többi része között. Máshol, például Ukrajnában vagy Lengyelországban, ha az emberek nem akarják, amit ő, akkor csak rájuk küldi a harckocsikat. Ezeken a helyeken nem kell aggódnia a közvélemény vagy a választások miatt. De mivel Németországot középen kettéosztották, és a Nyugat ragaszkodik az olyan kellemetlenségekhez, mint a választások, Sztálin nem építhet a tankokra. A saját oldalára kell állítania a németeket, meg kell nyernie őket a kommunizmusnak. De hogyan? Miután a szovjet katonák feldúlták a német otthonokat, és meggyalázták a lányokat, asszonyokat, sok német mindent gyűlöl a szovjetekkel kapcsolatban, beleértve a politikájukat is.

Sztálinnak tehát arculatot kell váltania, anélkül kell eladnia a kommunizmust a tömegeknek, hogy azt nevének nevezné, és ehhez olyan emberekre van szüksége, akik németül beszélnek, nem oroszul. Az a szerencséje, hogy ehhez rendelkezésére állnak a tökéletes alanyok, egy csoport német kommunista, akik a náci Németországból elmene-

külve elegáns moszkvai szállodákban várták ki a háború végét. Képviselői annak a német kommunista mozgalomnak, amelynek gyökerei egészen 1836-ig nyúltak vissza, amikor Karl Marx egy sárga postakocsin Berlinbe érkezett. A német kommunisták hamar felvették a kapcsolatot a moszkvaiakkal, akik megtanították őket, hogyan küzdenek az őket bebörtönző német vezetőkkel, hogy aztán Moszkva után Berlin legyen a második legnagyobb kommunista város.

A német munkásmozgalom azonban a végletekig megosztott volt. A mérsékeltek fokozatos változást akartak, míg a radikálisok forradalmat. Ennek a belharcnak 1933-ban katasztrofális következménye lett: hatalomra került Adolf Hitler, aki a szocialistákat és a kommunistákat egyformán üldözte. Internálótáborokba küldte őket, ahol a többségüket megkínózták és megölték. Néhány szerencsésnek sikerült európai fővárosokba – például Moszkvába – szöknie, és most, egy világháborúval később, túl a náci borzalmakon és Hitler halálán, a túlélők előtt megnyílt a lehetőség. Amikor Sztálin végignézett ezeken a moszkvai német kommunistákon, egyvalaki kitűnt közülük. Valaki, akire, úgy gondolta, támaszkodhat: Walter Ulbricht.

Az alacsony, gyerekkori betegsége miatt éles, magas hangú Ulbricht a személyes vonzerő és a humorérzék teljes hiányáról, valamint vegytiszta opportunistaságról volt ismert. Ácsnak tanult, harcolt az első világháborúban, majd belépett a Német Kommunista Pártba, és Lenint idéző kecskeszakállat növesztett. Gyorsan haladt felfelé a ranglétrán, aztán Moszkvába került, ahol vezető szovjet kommunistákkal találkozott (köztük Leninnel, amivel élete végéig dicsekedett), később pedig azzal szerzett nevet magának, hogy a spanyol polgárháborúban kíméletlenül végzett Sztálin ellenfeleivel. Sztálin éppen ezt a környörte-

lenséget csodálta benne, az elkötelezettséget, hogy bármi áron hajlandó volt követni a kommunizmust.

Néhány héttel a háború befejezése előtt Walter Ulbricht és kilenc másik német kommunista összeült a moszkvai Lux Szálloda egyik art deco termében, hogy tervet kövacsoljanak a Németországba való visszatérésre és egy új, sztálinista állam felépítésére. Ulbrichtnek már volt gyakorlata abban, hogyan kell meggyőzni az embereket a sztálinista kommunizmus előnyeiről. Eleinte azonban szörnyen csinálta. A háború alatt például fogolytáborokat látogatott, ahol unott német katonáknak tartott kiselőadásokat a kommunizmusról. Máskor teherautóval hajtott a szovjet frontra, hogy hangosbeszélőből propagandát hirdessen a közeli német katonáknak. Aztán megtanulta, hogy erre léteznek jobb módszerek is. Hogy a legjobb propaganda láthatatlan.

1945. április 30-án – aznap, amikor Hitler fejbe lőtte magát – néhány kilométerre Berlinton két szovjet repülőgép szállt le egy ideiglenesen kialakított kifutópályán. A fedélzeten Walter Ulbricht és kilenc másik német kommunista utazott. Noha a háború lángjai még javában égtek, ők nyomban munkához láttak, hogy végrehajtsák a Moszkvában kovacsolt tervüket. Két alapelvben állapodtak meg: az egyik, hogy mivel Németországban gyűlöltek az oroszokat, soha nem fognak nyíltan a Moszkvában töltött idejükről beszélni. A másik, hogy ettől fogva nem kommunistaként fognak hivatkozni önmagukra, hanem szocialistaként.

Moszkva anyagi és politikai támogatását élvezve elkezdtek lerakni egy új, sztálinista kormányzat alapjait, ügyelve arra, hogy ez ne látszódjon kommunista hatalomátvételnek. Stratégiájuk egyszerűnek volt mondható: amíg a helyi közigazgatási szervekbe, a tanácsokba hozzáértő hivatalnokok, addig a legfontosabb pozíciókba – gazda-

ság, rendőrség – a legmegbízhatóbb kommunista vezetők kerültek. Ahogyan Ulbricht fogalmazott: „az egésznek demokratikusnak kell látszódnia, de mindent nekünk kell irányítanunk.” Néhány hét alatt létrehoztak valamit, ami már működő kormányzat benyomását keltette. Tele volt különféle háttérű és sok pártot képviselő emberrel, a hatalom azonban a kommunisták kezében volt.

Néhány hónappal azelőtt még a kommunisták voltak a kisemberek, a kártevők, akiket eltapostak a nemzeti-szocialisták fekete bakancsai. Most viszont már ők voltak hatalmon, hátuk mögött a Szovjetunió teljes súlyával és hadseregével. Karl Marx 1848-ban megírta, hogy a kapitalizmust idővel elkerülhetetlenül felváltja a kommunizmus. Hívei számára a második világháború legsötétebb időszakában ez a fordulat elképzelhetetlennek tűnt. Végül, száz évvel Marx kiáltványa után mindez mégis valósággá lett.

5.

A csempész

1949

JOACHIM LELKESEN SZALAD az utcán, a labda nem sokkal előtte pattog az úttesten. Bármelyik pillanatban az övé lehet – nagy igyekezetében majdnem felbukik a saját lábában –, de az utolsó másodpercben jobbról megelőzi valaki, és elhalássza előle. Ismerős számára az érzés. A barátai között ő a legkisebb. Azért is becézik úgy, hogy *Kleine*, vagyis Kicsi.

– Joachim! – kiabálja a nagymama. – Azonnal gyere ide!

A fiú odaszalad a nagymamához, aki szorongat valamit a kezében. Valamit, aminek jellegzetes illata van. Egy zacskó frissen őrölt kávé.

A nagymama meglóbálja előtte a zacskót.

– Ezt el kell vinned Wilmersdorfba.

Joachim pislogva néz a nagymamájára. Wilmersdorfról csak annyit tud, hogy nem Kelet-Berlinben van, ahol ők laknak, hanem a határ túloldalán, Nyugat-Berlinben.

A nagymama elmagyarázza neki, hogy fel kell szállnia a vonatra, át kell lépnie a határt, majd Nyugat-Berlinben találkoznia kell egy férfival, aki pénzt fog adni a kávéért cserébe. Joachimnak nem lesz könnyű dolga, hiszen ha a határőrök kiszagolják a kávé, őrizetbe veszik. A nagy-

anyja ezért gumiszatyorba csomagolja a kávé, a szatyrot pedig beteszi egy aktatáskába. Joachim útnak indul. Semmi feltűnő nincs abban, hogy egy csenevész tizenegy éves fiú aktatáskával a kezében közlekedik.

Az állomáshoz megy, ahol a levegőt fém és olaj szaga tölti meg. Miután felszáll a szerelvényre, keres egy szabad ülőhelyet, és figyelni kezdi a többi utast. Páran, hozzá hasonlóan, táskával vagy bőrönddel a kezükben utaznak. Vajon ők is rejtegetnek valamit? Kinéz az ablakon. Ahogy közelednek a határhoz, a fák fokozatosan átadják a helyüket az épületeknek. Tudja, hogy ott határőrök várnak, akik a hozzá hasonló csempészeket keresik.

Négy évvel vagyunk a háború után, Kelet- és Nyugat-Berlin immár két külön megszállási övezet. A berliniek szabadon közlekedhetnek közöttük – vonattal, személygépkocsival, vagy éppen gyalog –, de amikor keletről átlépnek nyugatra, a határőrök – csempészt kávé, cigaretta vagy kolbászt keresve – gyakran megállítják őket. Egy kelet-berlini számára ez viszonylag könnyű módja a pénzkeresésnek: a saját övezetében olcsón megvásárol valamit a feketepiacon, majd felárral eladja Nyugat-Berlinben. Szinte mindenki kihasználja ezt a lehetőséget, hogy valamennyire csökkentse a kommunista Kelet és a kapitalista Nyugat közti kontrasztot.

A különbség kialakulása már a háború után megkezdődött, amikor a szovjetek elhordták Kelet-Németország aranyát, fémkészletét és gépeit. Egy háború utáni ország számára ez felért egy újabb katasztrófával. Aztán pedig az új, szocialista kormányzat egy újfajta szocialista gazdasági rendszert vezetett be, amilyenre még Sztálin sem számított.

Walter Ulbricht azzal kezdte, hogy államosította a bankokat, a vállalatokat és a gyárakat – utóbbiak immár „köztulajdonban lévő vállalkozások”. Aztán jöttek a gaz-

daságok, amelyekről elűzték a tulajdonosokat, a kisüzemi termelőket pedig arra kényszerítették, hogy lépjenek be a termelőszövetkezetekbe. Ezt hívták „kényszerkollektívizálásnak”, kihúzandó ezzel a dolog méregfogát. A gazdák egymás után írták az aggódó leveleket, hogy a gabona és a burgonya a szemük láttára rohad el a földeken, míg a „legszebb lovaikat” elhajtják a vágóhídra.

Ezt követően Ulbricht a boltokat és áruházakat vette állami kezelésbe. Attól fogva a kormányzat döntötte el, hogy mit és mennyiért lehet árulni. Mindennek szabott ára volt, így például a burgonya minden boltban ugyanannyiba került. Az emberek hetente kaptak élelmiszer- és ruhajegyet, amiért meghatározott mennyiséget vásárolhattak. Az állami üzletek fölött hamarosan megjelent a kereskedelmi bolthálózat elnevezésének, a *Handelsorganisation*nak, a felügyelőszervezetnek a rövidítése, a „HO”.

Ezeket a lépéseket lelkesítő eszmék táplálták: az élet jobb lesz, nem lesz szegénység, sem munkanélküliség, mindenkinek jár az ingyenes egészségügyi ellátás és oktatás. És ezeknek az eszméknek megvolt a maguk táptalaja: sokan ki voltak éhezve a változásra, és mámorítónak találták az új rendszert, amely azt ígérte, hogy a javakat egyenlően osztják el, és biztosítják a szabad oktatást és lakhatást. Csakhogy a boltok polcai egyre üresebbek lettek.

Ulbricht azt ígérte, hogy ez hosszú távon megéri, hogy a gazdaság szárnyalni fog, és jobban élnek majd, mint a szomszédok Nyugat-Németországban. A gazdaság azonban sohasem emelkedett a magasba. Inkább az vált egyre világosabbá, hogy a kormányzat milyen messzire hajlandó elmenni, hogy kordában tartsa Kelet-Németországot.

Sztálin és Ulbricht új politikai szervezetet is alapított, a Német Szocialista Egységpártot (NSZEP); németül Sozialistische Einheitspartei Deutschlands (SED). A szovjet vezető abban bízott, hogy a háború utáni első válasz-

tásokon az NSZEP elegendő szavazatot szerez majd, hogy erőszak nélkül magához ragadhassa a hatalmat, de a párt rettenetesen szerepelt. Sztálin és Ulbricht ezért úgy döntött, hogy más módszerhez kell folyamodni: ha a rokon-szenvvel nem sikerült szavazatokat szerezni, akkor a félelem révén fognak győzedelmeskedni.

Létrehozta olyan rendőrségi egységeket, amelyek az utcákról hurcolták el a szovjetellenes munkásokat és aktivistákat az átalakított náci koncentrációs táborokba. A sors tragikus ironiája, hogy amíg a szovjetek büszkén hirdették, hogy üldözik és kivégzik a volt náciakat, addig ugyanazzal a lendülettel legalább százötvenezer embert küldtek a bautzeni, a hohenschönhauseni és egyéb börtönökbe, ahol ugyanazokat a náci kínzóeszközöket használták, amelyeket korábban nekik kellett elszenvedniük.

1948-ban, három évvel azután, hogy befejeződött a második világháború, véglegesen megromlott a viszony a Szovjetunió és a Nyugat között. Nyilvánvalóvá vált, hogy Sztálin egész Németországra igényt tart, nem csak annak keleti felére, és csak idő kérdése, mikor próbálja megszerezni.

Még annak az évnek a júniusában megtette az első lépést: előbb elvágta Nyugat-Berlin villamosenergia-ellátását, majd blokád alá vette az egész városrészt. Mivel Berlin a szovjet megszállási övezet szívében feküdt, a város nyugati felének élelmiszerral és üzemanyaggal való kiszolgálása teljes egészében a szárazföldön, vasúton és vízi úton érkező szállítmányokra épült. Sztálin pontosan tudta, hogy a blokád miatt a két és fél millió nyugat-berlini rövid időn belül éhen hal.

Mindössze egy hónap telt el, amikor a nyugat-berliniek kezdtek kifogyni az élelmiszerekből. Az éhhaláltól a világtörténelem egyik legambiciózusabb művelete mentette meg őket: a berlini légihíd. Brit és amerikai pilóták egy éven keresztül folyamatosan szállították az élelmiszert,

ruhát, gyógyszert és cigarettát Nyugat-Berlinbe. A legsűrűbb időszakban *minden hatvankettedik másodpercben* földet ért egy repülőgép a nyugat-berlini Tempelhof repülőtéren. A művelet azért is volt különleges, mert ugyanezek az amerikai repülőgépek pár évvel korábban még bombákat dobtak le a városra. Bombák helyett az amerikai pilóták most cukorral és csokoládéval teli dobozokat szórtak a közelben bámészkodó gyerekeknek, miközben megközelítették a repülőteret, és ezért kapták a *Rosinenbomber*, „mazsolabombázó” becenevet.

Sztálin egy évvel és háromszázezer légi fuvarral később feladta eredeti tervét. A Vörös Hadsereg felszámolta a blokádot, és visszaengedte a brit és amerikai teherautókat Nyugat-Berlinbe. A harckocsikon érkező brit és amerikai katonákat több tízezer nyugat-berlini fogadta virágokkal és magasba tartott transzparenszekkel, amelyeken azt üzenték:

HURRÁ! MÉG ÉLÜNK!

Ez volt az a pillanat, amikor valójában megkezdődött a hidegháború. Németország keleti és nyugati fele immár két különböző ország volt, két kibékíthetetlen ideológiát, a kapitalizmust és a kommunizmust hirdetve. Még abban az évben megszületett a Német Szövetségi Köztársaság (NSZK), ahol a megszálló hatalmak – az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország – nyugati típusú demokráciát hoztak létre szabad választásokkal, szabad sajtóval és magántulajdonnal. Fél évvel később a szovjetek is bejelentették, hogy létrehozták a kommunista egypártrendszeren és a szovjet irányítású állami gazdaságon alapuló Német Demokratikus Köztársaságot (NDK).

A Nyugat és a Szovjetunió pár évvel ezelőtt még szövetséget kötött, hogy legyőzze Hitlert. Most viszont már

esküdt ellenségek voltak, és egy új háborúra készülődtek, amely hamarosan a világ minden szegletére kiterjedt, és csatatérré változtatta Berlint.

Ennek ellenére egy tizenegy éves fiú mégis felszállhatott a vonatra, és átutazhatott az egyik politikai rendszerből a másikba, hogy egy kis pénzt keressen. A határ közelében, az utolsó előtti állomáson Joachim elfintorodik. Riadtan megállapítja, hogy érzi a kávé illatát. A szíve szaporábban kezd verni. Közelebb húzza magához az aktatáskát, és közben igyekszik nem arra gondolni, hogy mi történhet, ha a szerelvényre felszálló határőrök kiszagolják a kávé. Hogy milyen lehet egy börtöncella, és hogy mennyi ideig tartanak őt ott fogva.

Mereven az ajtót nézi, tudván, hogy az bármelyik pillanatban kinyílhat. És akkor eszébe jut valami. Odaszalad az ajtóhoz, és szorosan megáll mellette. Amikor az ajtó végül kinyílik, és két határőr felszáll, csak annyit látnak, hogy egy vékony fiú szorongat valamit a kezében, a kávé szagát pedig elnyomja a peron felől érkező füst.

Joachim megkönnyebbül, hogy sikerült a terve. Amikor Nyugat-Berlinben megérkezik a célállomásra, leszáll a vonatról, és felkeresi a nagyanyja által megadott címet, ahol egy maréknyi fémpénzt kap a kávéért cserébe.

Aznap délután ő lesz a család hőse. A tizenegy éves Joachim megtapasztalja, hogy bár Kicsi, mégis kemény fából faragták, és amikor szükség van rá, az esze sem hagyja cserben.

6.

A rádió

1952

JOACHIM HANGOSAN ÉNEKEL. Reggel fél kilenc van, a fiú már az iskolában, mely épületet kettévágott egy bomba, és amelyben a lányokat és a fiúkat külön szárnyban tanítják. Minden napot egy dallal kezdenek, általában a *Magasan a sárga szekéren* cíművel. Hogy ne unják meg a gyerekek, a tanár arra kéri őket, hogy egyszer lassan énekeljék, máskor tempósan. Ettől a tanulók mindig nevetnek. Ez volna az egészséges, államilag szentesített humor.

„Furulyák és hegedűk,
vidám dallamok,
fiatalok fák körül
táncolnak legott.
Mint leveleket hord a szél,
mind körbe topogott,
maradtam még volna én,
de a kocsi továbbrobogott.”

Meghallgatva, a dal nosztalgikusnak érződik, és visszarepít Németország megszépített korszakába, mindenütt ló vontatta szekerek, zöldellő mezők és boldog családok.

A helyzet iróniája az, hogy a múltba nézés nem is állhatna távolabb Joachim iskolájától: az új Kelet-Németországban az iskola az a hely, ahol a jövőt építik, ahol a párt kineveli a mintaszocialista-állam mintaszocialista-állampolgárait. A keletnémet himnusz is úgy kezdődik, hogy: „Romjainkból felocsúdvá a jövő felé fordulunk...”*

Ha abból indulunk ki, hogy Kelet-Németországban a kommunizmus az új vallás, akkor az iskola az új templom, ahol a nyáj-tanulók fegyelmezetten ülnek a padosorokban, és azoktól a pap-tanároktól tanulnak, akik nagyobb hatással bírnak az életükre, mint a saját szüleik. A gyerekek a hét hat napján az állam által kinevezett tanárok gondjaira vannak bízva. A szocializmus alapelveinek tanítása már kétéves kortól, a bölcsődei közös biliszünetekkel elkezdődik.

Joachim ismétléssel sajátítja el a tananyagot. A tanárok nem bátorítják a kritikus gondolkodást, és azokat a gyerekeket, akik problémás kérdéseket tesznek fel, kizárással fenyegetik. Súlyosabb esetben a „társadalomellenesen” viselkedőket (például azokat, akik lopnak) *Jugendwerkhöf*ébe, „javító-nevelő intézetbe” küldik, ahol betanított munkát végeznek, átnevelésben részesülnek, és néha napokat töltenek magánzárkában.

Egyik délután idegen férfi érkezik Joachimék osztályába. Egy különleges gyerekszervezetről mesél nekik, mely technikai foglalkozásokat, játékokat, sőt még táborozást is szervez az ifjú tagoknak. Aki szívesen venne részt ilyesmiben, az óra után iratkozzon fel, bátorítja őket. A többi gyerekhez hasonlóan Joachim is lelkes, és csatlakozik a szervezethez.

Az anyja dühösen fogadja, mikor Joachim este elmeséli, hogy mi történt az iskolában. Elmagyarázza a fiúnak,

* Helena Merriman átdolgozásából a szerkesztő fordítása.

hogy a férfi a *Junge Pionierét*, a párt által támogatott, cserkészethez hasonló mozgalmat népszerűsíti, ahol a gyerekek piros színű nyakkendőket és (a Hitlerjugendére emlékeztető) kék sapkát viselnek, megismerkednek a kommunista alapelvekkel, és a szervezetben arra bátorítják őket, hogy jelentsék, ha a barátaik, tanáraik vagy szüleik társadalomellenesen viselkednek.

Joachim tizenegy évesen egy életre megtanulja, hogy a párt mindenütt jelen van az életükben, csak nem mindig könnyű észrevenni. Másnap első dolga, hogy kihúzza a nevét a listáról. Soha nem lesz tagja a szervezetnek, sem a Szabad Német Ifjúságnak, amelyhez annak tagjai tizennégy éves korukban csatlakoznak. Itt megkapják Karl Marx *A tőkét*, és megtanulják *A szocialista erkölcs tízparancsolatát*, Ulbricht tollából.

Joachim egy tantárgyat kifejezetten szeret: a fizikát. A padban ülve és a lábát lóbálva figyel, ahogy a tanára – aki a háborúban mindkét lábát elveszítette – egymás után írja fel az egyenleteket a táblára. Ezen az órán soha nem esik szó a pártról, sem a szocialista értékrendről. Itt csak számok vannak, amelyekkel Joachim könnyedén bánik. Az iskolai könyvtárban vastag könyveket emel le a polcokról, és órákat tölt azzal, hogy rendszert keres és talál a zárójelekbe írt, hosszú számsorok között.

A tanár kis idő elteltével beavatja az osztályt az elektronika rejtelmibe, és Joachimot magukkal ragadják ezek a varázslatosan működő szerkezetek. Gyakran eszébe jut a tanyájukon használt cséplőgép, és mivel az hasonló alapelven működött, kezdi megérteni az új találmányok mechanikáját. Áramkörök, motorok, vezetők, indukció.

Elektronikai kézikönyvekben rádiók ábráit bújja, és a fejében megpróbálja reprodukálni őket, aztán felkeres több szaküzletet, ahol drótokat, fogaskerekeket és elemeket vásárol, hogy otthon kísérletezzen. Tizennégy évesen úgy

dönt, hogy épít magának egy rádiókészüléket. Ehhez egy szaküzletben drótokat, egyenirányító áramkört és kondenzátort vásárol, majd az alkatrészeket forrasztópárával összeilleszti egy kartoncső köré, végül pedig csatlakoztat hozzá egy fejhallgatót. Amikor recsegést hall, nagyot dobban a szíve, mert rájön, hogy befogta az egyik kelet-berlini adótornyot. Pár hétig meglelégszik azzal, hogy az ágyában fekve a keletnémet rádiót hallgatja, de aztán kíváncsi lesz, hogy mi várja még az éterben.

Egyik este nekilát, hogy építsen egy nagyobb készüléket, amelybe már két alumínium-kondenzátort szerel, hogy több adót is befoghasson. A földelővezetéket a szobájában lévő radiátorhoz erősíti, az antenna tízméteres kábelét elrendezi a matracra alatt, majd a szobájában ülve keresgélni kezd az ionoszférában olyan hangok után, amelyek az ő világán túlról szólnak. Végül talál is valamit, amiről tudja, hogy Kelet-Berlinen túlról érkeznek. Ez a *Rock Around the Clock* című dal, és Joachim hamar belefeledkezik a steelgítár, a szaxofon és Bill Haley hangjába. A műsorvezető azzal keveri le a zenét, hogy emlékezteti a hallgatókat, a *Schlager der Woche*, „A hét slágere” című adást hallgatják.

Joachim a nyugat-berlini amerikai rádióadót, a RIAS-t fogta be. A Kelet- és Nyugat-Berlin határához közeli magaslatról sugárzott rádiót anyagilag az Egyesült Államok támogatja, és a diplomaták csak úgy emlegetik, mint a hidegháború egyik leghatásosabb fegyverét. A RIAS (Radio in the American Sector, „az amerikai zóna rádiója”) adóállomásán keresztül az amerikaiak bejuthatnak a keletnémet otthonokba, amerikai zenét és műsorokat sugározhatnak az ott élőknek, hangos ízelítőt adhatnak a vasfüggönyön túli életből. Joachim minden éjszaka humoros és szatirikus hangjátékokat hallgat, mint például a kommunizmusból és Kelet-Németországból viccet csináló *Die Insulaner*, „A szigetlakók”. Aztán lefekvés előtt mindig gondosan vissza-

állítja a készüléket valamelyik keletnémet rádióállomásra, nehogy rajtakapják, hogy az ellenséget hallgatja.

A tinédzserévei alatt folyamatosan tanulja, hogy otthon és az iskolában meddig mehet el. Mivel ő az egyik legjobb reális tanuló, kinevezik a kémiaszertár felelősének. Számára ez a csodák palotája, amely tele van fehér porokat és színes folyadékokat tartalmazó üvegcsékkel. Hamar talál magának kedvenc elemet, a káliumot. Szereti, ahogy az anyag pezseg és pattog, mikor vizet önt rá. Az egyik szilveszterkor kálium-klorátot és vörös foszfort kever össze, hogy petárdákat készítsen, majd sötétedés után a barátaival meggyújtja őket a hátsó udvaron. Néha „varázsitalokat” készít az iskolában, műanyag üvegekbe adagolja, majd kidobja őket a játszótérre, és nézi, ahogy felrobbannak. És valahogy sohasem kapják el.

Egy iskolai délutánon a fizikatanár mesél neki a Föld atmoszféráján túli világról, ahol nincsenek nemzetek és határok, sem politika. Joachim ennek hatására álmódolni kezd az úrról, és eldönti, hogy felnőttként űrhajós szeretne lenni.

Néhány héttel később egy idegen férfi azzal keresi fel őket az otthonukban, hogy beszélni szeretne Joachimmal és az anyjával. Azt állítja magáról, hogy egy szovjet fogolytáborban együtt raboskodott Joachim apjával, aki pár évvel ezelőtt meghalt.

Joachim csendben hallgatja a férfit, a szeme elfátyolódik. Gondolatban visszatér a tanyára, ahol felcseperedett. Tavaszi vasárnap reggel van, fényesen süt a nap, és az apjával épp az erdőben sétálnak, mikor odaszalad hozzájuk egy vadász, hogy látták-e az általa meglőtt szarvasbikát. Mindketten nemet intenek a fejükkel, mire a vadász továbbmegy, Joachim apja pedig megfogja a fia kezét.

Joachim aztán pislog egyet, és visszatér a jelenbe, Berlinbe. Csak az ilyen és ehhez hasonló emlékképek marad-

tak neki az apjáról. Mostantól fogva ő is az apátlan német gyerekek sorát gyarapítja. A harag befészkei magát a lelkébe, csak még azt nem tudja, hogyan kezelje.